

การบูรณาการรูปแบบการพัฒนาตนตามแนวพระไตรปิฎกด้วยการปฏิบัติตาม หลักคำสอนที่ปรากฏในอวิชชาสูตร

An Integration of the Self-Development Model in the Tipiṭaka through the Practice of the Doctrinal Principles Presented in Avijjā Sutta

^{1*}บุญย์จรรย์ จิโนรส Puncharee Chinoros

^{2**}พระครูสิริรัตนบัณฑิต Phrakhrusirirattanabundit

^{3***}พระราชาญาณวชิรเวที Phra Rajyanvajiravedi

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

*First author, email: 6601101058@mcu.ac.th

Corresponding author, e-mail: **happy_kmn@hotmail.com ***methi424@gmail.com

Received June 6, 2026; Revised June 17, 2026; Accepted: June 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในอวิชชาสูตรในพระไตรปิฎก 2) ศึกษากระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎก และ 3) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวอวิชชาสูตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ นำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า อวิชชาสูตรมีโครงสร้างสำคัญ 2 สาย คือ สายเสื่อมหรืออาหารของอวิชชา และสายเจริญหรืออาหารของวิชชาและวิมุตติ สายเสื่อมเริ่มจากการไม่คบสัตบุรุษ การไม่ฟังสัทธรรม ความไม่มีศรัทธา โยนิโสมนสิการ ความไม่มีสติสัมปชัญญะ การไม่สำรวมอินทรีย์ ทุจริต 3 นิรวณ 5 และนำไปสู่อวิชชา ส่วนสายเจริญเริ่มจากการคบสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม ศรัทธา โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ การสำรวมอินทรีย์ สุจริต 3 สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และนำไปสู่วิชชาและวิมุตติ แสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 สายต่างเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย ส่วนกระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎกครอบคลุมกาย ศีล จิต และปัญญา โดยมีหลักธรรม

สำคัญ ได้แก่ ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 ผู้วิจัยได้สังเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนววิชาสูตรเป็น CLEAR Model หรือรูปแบบกระบวนการพัฒนาตนจากอวิชชาสู่วิชาและวิมุตติ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ C = Cultivate Kalyāṇamitta การคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร, L = Listen to Saddhamma การฟังสัทธรรมและรับความรู้ที่ถูกต้อง, E = Establish Faith and Wise Attention การตั้งศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, A = Apply Mindfulness, Restraint, and Good Conduct การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ การสำรวมอินทรีย์และสุจริต 3 และ R = Realize through Satipaṭṭhāna, Bojjhaṅga, and Vijjā-vimutti การรู้แจ้งผ่านสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิชาวิมุตติ องค์ความรู้ใหม่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาตนตามแนววิชาสูตรเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนอวิชชาให้เป็นเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนวิชาและวิมุตติ โดยจัดเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายในให้เกื้อกูลต่อการเกิดสัมมาทิฐิและดำเนินเข้าสู่สายเจริญของวิชาสูตร

คำสำคัญ: การพัฒนาตน; วิชาและวิมุตติ; วิชาสูตร

Abstract

This research article has three objectives: 1) to study the structure and essential contents of the Avijjā Sutta in the Tipiṭaka; 2) to study the process of self-development in the Tipiṭaka; and 3) to analyze the process of self-development according to the Avijjā Sutta. This study is qualitative research, employing documentary research methodology by studying the data from the Tipiṭaka, commentaries, and related academic documents. The collected data were then analyzed, synthesized, and presented through descriptive analysis. The research findings reveal that the Avijjā Sutta contains two important structural streams: the declining stream, or the nutriment of ignorance, and the progressive stream, or the nutriment of knowledge and liberation. The declining stream begins with not associating with true persons, not listening to the true Dhamma, lack of faith, unwise attention, lack of mindfulness and clear comprehension, non-restraint of the sense faculties, the three kinds of misconduct, the five hindrances, and finally leads to ignorance. The progressive stream begins with associating with true persons, listening to the true Dhamma, faith, wise attention, mindfulness and clear comprehension, restraint of the sense faculties, the three kinds of good conduct, the four foundations of mindfulness, the seven factors of awakening, and finally leads to knowledge and

liberation. This structure shows that both streams arise in dependence upon causes and conditions. The process of self-development in the Tipiṭaka covers the body, morality, mind, and wisdom, with important doctrinal principles including the threefold training, the four developments, the four foundations of mindfulness, and the seven factors of awakening. The researcher synthesized the process of self-development according to the Avijjā Sutta into the CLEAR Model, or the model of self-development from ignorance to knowledge and liberation, consisting of five components: C = Cultivate Kalyāṇamitta; L = Listen to Saddhamma; E = Establish Faith and Wise Attention; A = Apply Mindfulness, Restraint, and Good Conduct; and R = Realize through Satipaṭṭhāna, Bojjhaṅga, and Vijjā-vimutti. The new body of knowledge shows that self-development in accordance with the Avijjā Sutta refers to a process of transforming the causal conditions that sustain ignorance into those that foster knowledge and liberation by arranging both external and internal causes and conditions to support the arising of right view and the progression into the progressive stream of the Avijjā Sutta.

Keywords: Self-Development; Knowledge and Liberation; Avijjā Sutta

บทนำ

ในสังคมร่วมสมัย มนุษย์ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และรูปแบบการดำเนินชีวิต ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บุคคลจำนวนมากแสวงหาแนวทางการพัฒนาตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงภายในและรับมือกับความซับซ้อนของชีวิต อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาตนในศาสตร์สมัยใหม่ (สมิต อาชวกุล, 2543) จำนวนไม่น้อยมักเน้นความสำเร็จภายนอก การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การจัดการตนเอง หรือการพัฒนาศักยภาพในเชิงสังคมและจิตวิทยา แต่ยังไม่สามารถอธิบายรากเหง้าของปัญหาภายในจิตใจได้อย่างลึกซึ้งเท่ากับการรอบคอบทางพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนา รากเหง้าของปัญหาทางจิตใจและการเวียนวนอยู่ในความทุกข์ถูกอธิบายด้วยคำว่าอวิชชา อันหมายถึงความไม่รู้แจ้งหรือความเข้าใจผิดไปจากความเป็นจริง โดยเฉพาะความไม่รู้ในอริยสัจ 4 อวิชชาจึงมิใช่เพียงการขาดความรู้ทั่วไปหรือความรู้ทางวิชาการ หากเป็นความมืดบอดทางปัญญาที่ทำให้บุคคลไม่เห็นความจริงของชีวิตตามกฎไตรลักษณ์ ไม่รู้เหตุแห่งทุกข์ และไม่รู้หนทางแห่งความดับทุกข์ (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาตน

ในทางพระพุทธศาสนาจึงมิใช่เพียงการปรับปรุงบุคลิกภาพหรือพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น แต่คือการจัดการกับเหตุปัจจัยที่หล่อเลี้ยงอวิชชา และสร้างเหตุปัจจัยฝ่ายวิชาให้เจริญขึ้นแทน

อวิชชาสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า อวิชชามิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวหรือไร้เหตุปัจจัย พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าอวิชชามีอาหาร คือมีเหตุปัจจัยหล่อเลี้ยงให้เจริญขึ้น เช่นเดียวกับวิชาและวิมุตติก็มีอาหารที่ทำให้เจริญขึ้นเช่นกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 61 หน้าที่ 127-129, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สาระสำคัญนี้ทำให้อวิชชาสูตรมีคุณค่าในฐานะพระสูตรที่เสนอกระบวนการอย่างเป็นลำดับ กล่าวคือ หากบุคคลดำเนินชีวิตอยู่ในสายปัจจัยฝ่ายเสื่อม เริ่มจากการไม่คบสัตบุรุษ ไม่ฟังสัทธรรม ไม่มีศรัทธา ใช้โยนิโสมนสิการ ขาดสติสัมปชัญญะ ไม่สำรวมอินทรีย์ ประพฤติทุจริต และถูกนิรณครอบงำ อวิชชาย่อมได้รับการหล่อเลี้ยงให้บริบูรณ์ ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลดำเนินชีวิตอยู่ในสายปัจจัยฝ่ายเจริญ เริ่มจากการคบสัตบุรุษ ฟังสัทธรรม เกิดศรัทธา ใช้โยนิโสมนสิการ มีสติสัมปชัญญะ สำรวมอินทรีย์ ประพฤติสุจริต เจริญสติปัฏฐาน และโพชฌงค์ วิชาและวิมุตติย่อมได้รับการหล่อเลี้ยงให้บริบูรณ์

จุดเด่นของอวิชชาสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 61 หน้าที่ 127-129, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จึงอยู่ที่การแสดงให้เห็นว่า ความเสื่อมและความเจริญทางจิตมิได้เกิดขึ้นอย่างบังเอิญ แต่เกิดจากระบบเหตุปัจจัยที่ส่งต่อกันเป็นลำดับ การพัฒนาตนตามแนวพระสูตรนี้จึงมิใช่การแก้ปัญหาก็ปลายเหตุ แต่เป็นการเปลี่ยนระบบอาหารของจิตจากอาหารของอวิชชาไปสู่อาหารของวิชาและวิมุตติ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการเปลี่ยนแปลงแหล่งเรียนรู้ วิธีคิด ความรู้สึนึกคิด พฤติกรรม การฝึกสติ และการอบรมปัญญาอย่างเป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้ บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์อวิชชาสูตรในฐานะกรอบกระบวนการพัฒนาตน โดยเชื่อมโยงกับหลักธรรมสำคัญในพระไตรปิฎก ได้แก่ ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) เพื่อสังเคราะห์เป็นรูปแบบการพัฒนาตนที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัยได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในอวิชชาสูตรในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวอวิชชาสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2539 โดยเฉพาะพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต อวิชาสูตร และคัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้อง ส่วนแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คุชฌินีพนธ์ วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอวิชา การพัฒนาดน ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และแนวทางการพัฒนาดนใน ศาสตร์สมัยใหม่

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาและการสังเคราะห์เชิงตีความ โดยมีขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน คือ ๑) การจำแนกเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษาตัวบทอวิชาสูตรเพื่อจำแนกหลักธรรม ลำดับเหตุปัจจัย และโครงสร้างของอาหารแห่งอวิชา กับอาหารแห่งวิชาและวิมุตติ ๒) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ผู้วิจัยพิจารณาความสัมพันธ์ของหลักธรรมแต่ละข้อว่าเป็นเหตุปัจจัยต่อกันอย่างไร ทั้งในสายสัมพันธ์ที่นำไปสู่อวิชาและสายเจริญที่นำไปสู่วิชาและวิมุตติ ๓) การเชื่อมโยงหลักธรรม ผู้วิจัยนำโครงสร้างของอวิชาสูตรมาเชื่อมโยงกับหลักธรรมเพื่อการพัฒนาดนในพระไตรปิฎก เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 อินทรีย์สังวร สุจริต 3 และโยนิโสมนสิการ และ ๔) การสังเคราะห์รูปแบบ ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์มาจัดระบบเป็นรูปแบบกระบวนการพัฒนาดนตามแนวอวิชาสูตรในชื่อ CLEAR Model เพื่ออธิบายการเปลี่ยนเหตุปัจจัยจากฝ่ายอวิชาไปสู่ฝ่ายวิชาและวิมุตติอย่างเป็นลำดับ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยจากการศึกษาเอกสารเรื่อง “การบูรณาการรูปแบบการพัฒนาดนตามแนวพระไตรปิฎกด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ปรากฏในอวิชาสูตร” สรุปได้ดังนี้

1. โครงสร้างและสาระสำคัญในอวิชาสูตร ผลการศึกษาพบว่า อวิชาสูตรเป็นพระสูตรที่มีโครงสร้างเชิงกระบวนการอย่างชัดเจน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 61 หน้าที่ 127-129, มหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยแสดงลำดับเหตุปัจจัยของธรรมทั้งฝ่ายเสื่อมและฝ่ายเจริญผ่านแนวคิดเรื่องอาหาร กล่าวคือ ธรรมแต่ละข้อทำหน้าที่เป็นอาหารหรือปัจจัยหล่อเลี้ยงธรรมข้อถัดไป จนเกิดผลลัพธ์สุดท้ายคืออวิชาหรือวิชาวิมุตติ โครงสร้างดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 สายสำคัญ ได้แก่ สายเสื่อมหรืออาหารของอวิชา และสายเจริญหรืออาหารของวิชาและวิมุตติ

สายเสื่อมหรืออาหารของอวิชาเริ่มจากการไม่คบสัตบุรุษ เมื่อบุคคลไม่คบสัตบุรุษ ย่อมไม่มีโอกาสได้ฟังสัทธรรม เมื่อไม่ได้ฟังสัทธรรม ครัทธาย่อมไม่เกิด เมื่อไม่มีครัทธา ย่อมขาดโยนิโสมนสิการ หรือการพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อขาดโยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะย่อมไม่เจริญ เมื่อสติสัมปชัญญะไม่เจริญ อินทรีย์สังวรย่อมไม่บริบูรณ์ เมื่อไม่สำรวมอินทรีย์ ทุจริต 3 ย่อมเกิดขึ้น เมื่อทุจริต 3 เจริญ นิวรณ์ 5 ย่อมมีกำลัง และเมื่อนิวรณ์ 5 มีกำลัง อวิชาก็ได้รับการหล่อเลี้ยงให้บริบูรณ์

ส่วนสายเจริญหรืออาหารของวิชาและวิมุตติเริ่มจากการคบสัตบุรุษ เมื่อบุคคลคบสัตบุรุษ ย่อมมีโอกาสดำรงศีลธรรม เมื่อได้พึงศีลธรรม ศรัทธาย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีศรัทธา ย่อมเอื้อต่อโยนิโสมนสิการ เมื่อมีโยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะย่อมเจริญ เมื่อมีสติสัมปชัญญะ อินทรีย์สังวรย่อมบริบูรณ์ เมื่ออินทรีย์สังวรบริบูรณ์ สุจริต 3 ย่อมเจริญ เมื่อสุจริต 3 เจริญ สติปัฏฐาน 4 ย่อมได้รับการพัฒนา เมื่อสติปัฏฐาน 4 เจริญ โภชณงค์ 7 ย่อมบริบูรณ์ และเมื่อโภชณงค์ 7 บริบูรณ์ วิชาและวิมุตติย่อมบริบูรณ์

2. กระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎก (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) เป็นการพัฒนาตนอย่างเป็นองค์รวมมิได้จำกัดเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง แต่ครอบคลุมกาย ศีล จิต และปัญญา หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องได้แก่ ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 และโภชณงค์ 7

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา แสดงลำดับการพัฒนาตนจากการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ไปสู่การฝึกจิตให้ตั้งมั่น และการพัฒนาปัญญาให้เห็นความจริงตามที่เป็นจริง ศีลเป็นฐานของความเรียบร้อยทางพฤติกรรม สมาธิเป็นฐานของความมั่นคงทางจิต และปัญญาเป็นเครื่องรู้เท่าทันความจริงของชีวิต การพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาจึงมิใช่เพียงการสร้างความสามารถหรือความสำเร็จภายนอก แต่คือการฝึกฝนตนให้พ้นจากอกุศลและเข้าใกล้วิชชามากขึ้น (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักไตรสิกขา พบว่า อริยสัจธรรมสามารถอธิบายกระบวนการพัฒนาตนตามลำดับศีล สมาธิ และปัญญาได้อย่างชัดเจน การสำรวมอินทรีย์และสุจริต 3 สัมพันธ์กับศีล เพราะเป็นการควบคุมกาย วาจา และใจให้อยู่ในทางสุจริต สติสัมปชัญญะ สติปัฏฐาน 4 และโภชณงค์บางประการสัมพันธ์กับสมาธิ เพราะเป็นการฝึกจิตให้ตั้งมั่น และรู้เท่าทัน ส่วนโยนิโสมนสิการ ฌัมมวิจยะ และวิชาวิมุตติสัมพันธ์กับปัญญา เพราะเป็นกระบวนการเห็นความจริงตามเหตุปัจจัย ดังนั้น อริยสัจธรรมจึงมิได้เป็นเพียงพระสูตรที่กล่าวถึงความไม่รู้ แต่เป็นพระสูตรที่แสดงระบบการฝึกตนจากศีลไปสู่สมาธิและปัญญาอย่างเป็นลำดับ

3. กระบวนการพัฒนาตนตามแนวอริยสัจธรรม ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวอริยสัจธรรมพบว่า พระสูตรนี้สามารถใช้เป็นกรอบอธิบายการพัฒนาตนอย่างเป็นระบบ โดยมีหัวใจสำคัญคือการเปลี่ยนอาหารของอริยสัจธรรมให้เป็นอาหารของวิชาและวิมุตติ การพัฒนาตนจึงมิใช่การพยายามทำลายอริยสัจธรรมโดยตรงในทันที แต่เริ่มจากการเปลี่ยนเหตุปัจจัยที่หล่อเลี้ยงอริยสัจธรรม เมื่อเหตุปัจจัยฝ่ายเสื่อมลดลง และเหตุปัจจัยฝ่ายเจริญได้รับการพัฒนา วิชาและวิมุตติย่อมมีโอกาสดำรงขึ้นตามลำดับ

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวอริยสัจธรรมเป็น CLEAR Model หรือโมเดลการพัฒนาตนจากอริยสัจธรรมสู่วิชาและวิมุตติ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบดังนี้

C = Cultivate Kalyāṇamitta คือ การคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร หมายถึงการจัดปัจจัยภายนอกให้เกื้อกูลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาตน เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนอาหารของจิตจากฝ่ายอวิชาไปสู่ฝ่ายวิชา

L = Listen to Saddhamma คือ การฟังสัทธรรมและรับความรู้ที่ถูกต้อง หมายถึงการเปิดรับคำสอนที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทำให้เกิดข้อมูลธรรมที่เป็นฐานของความเข้าใจและปัญญา

E = Establish Faith and Wise Attention คือ การตั้งศรัทธาและโยนิโสมนสิการ หมายถึงการสร้างศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และใช้การพิจารณาโดยแยบคายเพื่อเปลี่ยนความรู้ให้เป็นความเข้าใจที่ลึกซึ้ง

A = Apply Mindfulness, Restraint, and Good Conduct คือ การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ การสำรวมอินทรีย์ และสุจริต 3 หมายถึงการนำธรรมลงสู่พฤติกรรมจริง โดยฝึกความรู้ตัว การระงับอินทรีย์ และการประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ

R = Realize through Satipaṭṭhāna, Bojjhaṅga, and Vijjā-vimutti คือ การรู้แจ้งผ่านสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิชาวิมุตติ หมายถึงการพัฒนาจิตและปัญญาในระดับลึก จนเห็นความจริงตามที่เป็นจริง และเข้าสู่ความหลุดพ้นจากอวิชา

CLEAR Model จึงเป็นรูปแบบที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาตนตามแนววิชาสูตรเป็นกระบวนการจากภายนอกสู่ภายใน จากความรู้สู่การปฏิบัติ และจากการปฏิบัติไปสู่วิชาและวิมุตติ รูปแบบนี้ครอบคลุมการพัฒนาตน 3 ระดับ คือ ระดับความรู้และทัศนคติ ระดับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิต และระดับจิตกับปัญญา

ผลการวิเคราะห์ยังพบว่า กระบวนการพัฒนาตนตามแนววิชาสูตรมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นกระบวนการจากภายนอกสู่ภายใน คือเริ่มจากการคบสัตบุรุษและฟังสัทธรรม แล้วจึงพัฒนาไปสู่ศรัทธา โยนิโสมนสิการ และสติสัมปชัญญะ 2) เป็นกระบวนการจากความรู้สู่พฤติกรรม คือความรู้ที่ได้รับจากสัทธรรมต้องนำไปสู่การสำรวมอินทรีย์และสุจริต 3 และ 3) เป็นกระบวนการจากพฤติกรรมสู่จิตและปัญญา คือสุจริต 3 เป็นฐานให้สติปัฏฐาน 4 เจริญ และสติปัฏฐาน 4 เป็นฐานให้โพชฌงค์ 7 เจริญจนถึงวิชาและวิมุตติ

ดังนั้น CLEAR Model จึงมิใช่การตั้งชื่อโมเดลขึ้นมาโดยแยกจากพระสูตร แต่เป็นการสังเคราะห์ลำดับเหตุปัจจัยในอวิชาสูตรให้เป็นรูปแบบที่เข้าใจง่ายและนำไปใช้ได้จริงในปัจจุบัน โดย C และ L เป็นการจัดปัจจัยภายนอกให้ถูกต้อง E เป็นการเปลี่ยนข้อมูลธรรมให้กลายเป็นศรัทธาและการคิดอย่างแยบคาย A เป็นการนำธรรมลงสู่พฤติกรรมจริง และ R เป็นการพัฒนาจิตและปัญญาในระดับลึก โมเดลนี้จึงรักษาแกนของพระสูตรไว้ครบถ้วน ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นแนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาตนอย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การบูรณาการรูปแบบการพัฒนาตนตามแนวพระไตรปิฎกด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ปรากฏในอริยสัจธรรม” สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า อริยสัจธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนา เพราะพระสูตรนี้มีได้อธิบายอริยสัจธรรมในสถานะสภาวะนามธรรมเท่านั้น แต่แสดงให้เห็นระบบเหตุปัจจัยที่หล่อเลี้ยงอริยสัจธรรมอย่างเป็นลำดับ การกล่าวอริยสัจธรรมมีอาหารมีนัยสำคัญในเชิงพัฒนาตน เพราะทำให้เห็นว่า ความหลงผิด ความประมาท หรือความทุกข์ทางใจมิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันโดยไร้ที่มา แต่เกิดจากการสังสมปัจจัยฝ่ายเสื่อมในชีวิตประจำวัน เช่น การคบคนไม่ดี การเสพข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง การไม่ฟังสัทธรรม การขาดศรัทธา การไม่ใช้โยนิโสมนสิการ การขาดสติ การไม่สำรวมอินทรี การประพฤติดุจจริต และการถูกนิเวศน์ครอบงำในทางตรงกันข้าม วิชาและวิมุตติก็เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่สังสมอย่างถูกต้อง มิใช่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ กระบวนการฝ่ายเจริญที่เริ่มจากการคบสัตบุรุษ ฟังสัทธรรม เกิดศรัทธา ใช้โยนิโสมนสิการ เจริญสติสัมปชัญญะ สำรวมอินทรี ประพฤติสุจริต เจริญสติปัญญา และโพชฌงค์ ทำให้เห็นว่า การพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ไม่ใช่เพียงการฝึกจิตภายในโดยตัดขาดจากสิ่งแวดล้อม และไม่ใช่ว่าเพียงการปรับพฤติกรรมภายนอกโดยไม่พัฒนาปัญญา

โครงสร้างสองสายนี้แสดงให้เห็นว่า อริยสัจธรรมและอริยสัจธรรมต่างกันโดยอาศัยเหตุปัจจัยมิได้เกิดขึ้นอย่างลอยตัว แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของวิเศษชัยสุวรรณ ที่อธิบายปฏิสัมพันธ์ในสถานะกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย โดยชี้ให้เห็นว่าอริยสัจธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสืบต่อแห่งทุกข์ และการเข้าใจอริยสัจธรรมต้องพิจารณาในความสัมพันธ์กับธรรมอื่นๆ ที่อาศัยกันเกิดขึ้น มิใช่พิจารณาอริยสัจธรรมในสถานะโดดเดี่ยว ดังนั้น การวิเคราะห์อริยสัจธรรมในมิติของอาหาร จึงช่วยให้เห็นว่า การละอริยสัจธรรมต้องอาศัยการเปลี่ยนเหตุปัจจัยที่หล่อเลี้ยงจิต มิใช่เพียงการปฏิเสธอริยสัจธรรมในเชิงแนวคิดเท่านั้น (วิเศษชัยสุวรรณ, 2551) อริยสัจธรรมจึงมิใช่เพียงพระสูตรที่อธิบายความหมายของอริยสัจธรรม (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) แต่เป็นพระสูตรที่แสดงกระบวนการเกิดขึ้นของความเสื่อมและความเจริญทางจิตใจอย่างเป็นระบบ จุดสำคัญคือ การพัฒนาตนมีอาจเริ่มต้นเพียงการปรับพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น แต่ต้องเริ่มจากการจัดวางปัจจัยที่เกื้อกูลตั้งแต่ระดับสังคม แหล่งเรียนรู้ วิธีคิด สติ พฤติกรรม จิต และปัญญา

เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้าง พบว่า อริยสัจธรรมมิได้เสนอธรรมะแบบแยกส่วน แต่เสนอธรรมะในลักษณะระบบเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกันเป็นลำดับ ตั้งแต่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การคบสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม ไปจนถึงปัจจัยภายใน ได้แก่ ศรัทธา โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ อินทรีสังวร สุจริต สติปัญญา โพชฌงค์ และอริยสัจธรรม ลักษณะดังกล่าวทำให้อริยสัจธรรมมีคุณค่าในฐานะกรอบ

อธิบายการพัฒนาชีวิตที่มีทั้งมิติด้านสังคม การเรียนรู้ ความคิด พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา กล่าวได้ว่า พระสูตรนี้มีได้มุ่งเพียงแสดงที่มาของอวิชชา แต่ยังแสดงวิธีเปลี่ยนทิศทางของชีวิตจากสายเสื่อมไปสู่สายเจริญอย่างเป็นระบบ

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของอริยสัจธรรม คือการใช้หลักของอาหารเพื่ออธิบายความเจริญและความเสื่อมของจิตใจ แนวคิดนี้ช่วยให้เห็นว่า อวิชชาไม่ได้เกิดขึ้นเพราะเหตุเดียว แต่เกิดจากการหล่อเลี้ยงของปัจจัยหลายชั้น เช่น การรับข้อมูลที่ผิด การขาดศรัทธา การคิดไม่แยบคาย การขาดสติ การไม่สำรวมอินทรีย์ และการประพฤติดุจจริต ในทางตรงกันข้าม วิชาและวิมุตติก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากความปรารถนาเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการสะสมเหตุปัจจัยฝ่ายกุศลอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การพัฒนาตนตามอริยสัจธรรมจึงต้องเริ่มจากการเปลี่ยนอาหารของจิต คือเปลี่ยนสิ่งที่หล่อเลี้ยงความหลงให้เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงปัญญา ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระอธิการยุทธนา ฐิติธมโม (สมวงษา) ที่ศึกษาหลักธรรมสำคัญในอริยสัจธรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยพบว่าอาหารแต่ละประการในอริยสัจธรรมมีได้เป็นเพียงลำดับธรรมเชิงทฤษฎี แต่มีความสัมพันธ์กันในเชิงปฏิบัติ และจุดสำคัญที่ทำให้บุคคลเปลี่ยนจากสายอวิชชาไปสู่สายวิชา คือ ศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ข้อค้นพบดังกล่าวสนับสนุนผลการวิจัยที่ว่า การพัฒนาตนตามแนวอริยสัจธรรมต้องเริ่มจากการเปลี่ยนเหตุปัจจัยที่หล่อเลี้ยงจิต โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากการคิดไม่แยบคายไปสู่การพิจารณาโดยแยบคาย ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการเข้าสู่สายเจริญของพระสูตร (พระอธิการยุทธนา ฐิติธมโม (สมวงษา), 2564)

2. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เมื่อพิจารณาร่วมกับภาวนา 4 พบว่า อริยสัจธรรมครอบคลุมการพัฒนา กาย ศีล จิต และปัญญาอย่างเป็นองค์รวม การคบสัตบุรุษและการฟังสัทธรรมสัมพันธ์กับการจัดสภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสม การสำรวมอินทรีย์และสุจริต 3 สัมพันธ์กับศีลภาวนา การเจริญสติสัมปชัญญะและสติปัญญาสัมพันธ์กับจิตตภาวนา ส่วนโยนิโสมนสิการ โพชฌงค์ และวิชาวิมุตติสัมพันธ์กับปัญญาภาวนา จึงกล่าวได้ว่า อริยสัจธรรมเป็นกรอบการพัฒนาตนที่ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ ที่เสนอว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธจิตวิทยาที่มีประสิทธิภาพต้องครอบคลุมการพัฒนา 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญา โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นธรรมสำคัญในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคล ประเด็นนี้สนับสนุนผลการวิจัยว่า กระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎกมิใช่การพัฒนาเฉพาะความสามารถภายนอก แต่เป็นการพัฒนาระบบชีวิตทั้งด้าน พฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างสัมพันธ์กัน (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, 2557)

การพัฒนาตนในพระไตรปิฎกมีความลึกซึ้งกว่าการพัฒนาตนในความหมายทั่วไป เพราะมิได้มุ่งเพียงการเพิ่มทักษะหรือความสามารถของบุคคล แต่เป็นการเปลี่ยนรากฐานของชีวิตจากอกุศลไปสู่กุศล จากความประมาทไปสู่ความไม่ประมาท และจากอวิชชาไปสู่วิชา เมื่อนำไตรสิกขา ภาวนา 4

สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 มาพิจารณาร่วมกัน จะเห็นว่า พระไตรปิฎกเสนอการพัฒนาตนในลักษณะเป็นระบบ คือมีทั้งการจัดระเบียบพฤติกรรม การฝึกจิต การเจริญสติ และการพัฒนาปัญญา กระบวนการนี้จึงสามารถใช้เป็นฐานในการอธิบายอภิปรัชชาสูตรในฐานะรูปแบบการพัฒนาตนได้อย่างสมเหตุสมผล

โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการปรับปรุงกายภายนอก คือการคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร เพราะบุคคลย่อมได้รับอิทธิพลจากผู้อื่น สภาพแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ที่ตนเกี่ยวข้อง หากแวดล้อมด้วยบุคคลหรือข้อมูลที่ไม่เกื้อกูลต่อปัญญา ย่อมมีแนวโน้มเข้าสู่สายเสื่อม (พระอภิการุยธนา จิตติธมโม (สมวงษา), 2564) แต่หากแวดล้อมด้วยสัตบุรุษและกัลยาณมิตร ย่อมมีโอกาสได้ฟังสัทธรรมและได้รับความรู้ที่ถูกต้อง

เมื่อได้รับสัทธรรมแล้ว กระบวนการภายในย่อมเริ่มต้นขึ้น คือศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ศรัทธาในที่นี้มิใช่ความเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นความเชื่อมั่นที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติ ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นการพิจารณาโดยแยบคาย เห็นเหตุ เห็นผล เห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อศรัทธาและโยนิโสมนสิการทำงานร่วมกัน ย่อมช่วยให้บุคคลเปลี่ยนข้อมูลธรรมให้เป็นปัญญาและแรงจูงใจในการพัฒนาตน

จากนั้นกระบวนการพัฒนาตนเข้าสู่ระดับพฤติกรรม คือสติสัมปชัญญะ อินทริยสังวร และสุจริต 3 สติสัมปชัญญะทำให้บุคคลรู้ตัวและรู้เท่าทันพฤติกรรมของตน อินทริยสังวรช่วยป้องกันไม่ให้ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจถูกอารมณ์ภายนอกครอบงำจนเกิดอกุศล ส่วนสุจริต 3 คือความสุจริตทางกาย วาจา และใจ เป็นเกณฑ์ประเมินว่าพัฒนาตนได้แสดงผลในชีวิตจริงแล้วหรือยัง

ในระดับลึก กระบวนการพัฒนาตนตามอภิปรัชชาสูตรนำไปสู่สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และวิชาวิมุตติ สติปัฏฐาน 4 ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเจริญสติรู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม ส่วนโพชฌงค์ 7 เป็นองค์ธรรมแห่งการรู้แจ้งที่ทำให้จิตเจริญจากสติไปสู่ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา จนเป็นเหตุให้วิชาและวิมุตติเจริญบริบูรณ์ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาของนวลนภา ยุคันตพรพงษ์ เรื่องการวิเคราะห์การลดอุปกิเลสในวัฏฏูปมสูตร ซึ่งพบว่า กระบวนการลดกิเลสต้องเริ่มจากการรู้เท่าทันหรือสติสัมปชัญญะ และการมีศรัทธาที่ตั้งมั่น อันเป็นเหตุให้จิตเกิดความปลอดภัย ปิติ ความสงบ และปัญญาเห็นธรรม เมื่อพิจารณาร่วมกับอภิปรัชชาสูตร จะเห็นว่า สติสัมปชัญญะมิใช่เพียงการรู้ตัวทั่วไป แต่เป็นจุดเชื่อมระหว่างความเข้าใจธรรมกับการควบคุมอินทรีย์และพฤติกรรมสุจริต ส่วนโพชฌงค์ 7 เป็นพัฒนาการของจิตที่นำไปสู่ความรู้แจ้งและวิชา วิมุตติ (นวลนภา ยุคันตพรพงษ์, 2566)

ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักปัจจัยการในพระพุทธศาสนา เพราะอภิปรัชชาสูตรแสดงให้เห็นว่า สภาวะทางจิตและพฤติกรรมของมนุษย์ล้วนเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย มิได้เกิดขึ้นโดยลำพัง การที่พระสูตรใช้คำว่าอาหาร จึงมีนัยสำคัญในเชิงการพัฒนาตน เพราะทำให้สามารถมอง

ปัญหาชีวิตในฐานะกระบวนการที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ หากบุคคลรู้ว่าจะอะไรเป็นอาหารของวิชา ก็สามารถลดหรือระงับปัจจัยนั้นได้ และหากรู้ว่าจะอะไรเป็นอาหารของวิชาและวิมุตติ ก็สามารถสร้างและหล่อเลี้ยงปัจจัยนั้นให้เจริญขึ้นได้ ฉะนั้นทำให้วิชาสูตรมีความสำคัญต่อการพัฒนาตนในสังคัมร่วมสมัย ซึ่งมนุษย์เผชิญกับข้อมูล ข่าวสาร และสิ่งเร้าจำนวนมากที่อาจเป็นได้ทั้งอาหารของวิชา และอาหารของวิชา

ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา แสดงมิติการพัฒนตนอย่างรอบด้าน ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ ที่เสนอว่ารูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธจิตวิทยาที่มีประสิทธิภาพต้องครอบคลุมการพัฒนา 4 ด้าน คือ กาย ศิล จิต และปัญญา โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นธรรมสำคัญในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคล แนวคิดดังกล่าวสนับสนุนว่า การพัฒนาตนตามพระไตรปิฎกมิใช่เพียงการปรับพฤติกรรมภายนอก แต่ต้องพัฒนาระบบคิดและปัญญาภายในควบคู่กันไป (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, 2557) กายภาวนาหมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับกายและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม ศิลภาวนาหมายถึงการพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมให้อยู่ในกรอบแห่งความสุจริต จิตตภาวนาหมายถึงการอบรมจิตให้มีคุณภาพ เข้มแข็ง สงบ และพร้อมต่อการเรียนรู้ ส่วนปัญญาภาวนาหมายถึงการพัฒนาความรู้ความเข้าใจให้เห็นเหตุปัจจัยและความจริงของชีวิต (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564)

สติปัฏฐาน 4 เป็นฐานของการเจริญสติรู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ลดความหลงยึด และพัฒนาปัญญาอย่างเป็นระบบ ส่วนโพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา เป็นองค์ธรรมที่เกื้อกูลต่อการรู้แจ้งและความหลุดพ้น เมื่อพิจารณาร่วมกับบอวิชาสูตร จะเห็นได้ว่า สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 เป็นหลักธรรมสำคัญในช่วงปลายของสายเจริญ ซึ่งนำไปสู่วิชาและวิมุตติ (พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564)

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตนในพระไตรปิฎกจึงเป็นการพัฒนาอย่างเป็นลำดับและเป็นองค์รวม เริ่มจากการจัดวางพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม พัฒนาไปสู่การฝึกจิตและปัญญา และมุ่งสู่การรู้แจ้งความจริง มิใช่เพียงการพัฒนาตนเพื่อความสำเร็จทางโลก แต่เป็นการพัฒนาตนเพื่อคลายอวิชชาและสร้างเหตุปัจจัยแห่งวิชาและวิมุตติ

เมื่อพิจารณาร่วมกัน จะเห็นว่า ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 มิได้เป็นหลักธรรมที่แยกจากกัน แต่เป็นระบบการพัฒนตนที่สัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไตรสิกขาแสดงโครงสร้างหลักของการฝึกตน คือ ศิล สมาธิ และปัญญา ภาวนา 4 ขยายมิติของการพัฒนาให้ครอบคลุมกาย ศิล จิต และปัญญา สติปัฏฐาน 4 ทำหน้าที่เป็นวิธีปฏิบัติที่ทำให้บุคคลรู้เท่าทันกายและใจ ส่วนโพชฌงค์ 7 เป็นองค์ธรรมที่แสดงความเจริญของจิตจากสติไปสู่ปัญญาและความวางเฉยอย่างถูกต้อง

ด้วยเหตุนี้ กระบวนการพัฒนาดนในพระไตรปิฎกจึงแตกต่างจากแนวคิดการพัฒนาดนที่เน้นเพียงประสิทธิภาพ ความสำเร็จ หรือความสามารถภายนอก เพราะพระไตรปิฎกมุ่งพัฒนาดนจากรากฐานของพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเป้าหมายมิใช่เพียงการเป็นบุคคลที่มีความสามารถมากขึ้น แต่เป็นการลดละเหตุแห่งทุกข์และสร้างเหตุแห่งวิชา การพัฒนาดนในพระไตรปิฎกจึงเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง รู้เท่าทันตนเอง และสามารถเปลี่ยนแปลงจากภาวะที่ถูกอวิชชาครอบงำไปสู่ภาวะที่มีสติ ปัญญา และความหลุดพ้นมากขึ้นตามลำดับ

3. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาดนตามแนววิชาสูตรสามารถสังเคราะห์เป็น CLEAR Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่ช่วยอธิบายลำดับเหตุปัจจัยของพระสูตรให้เป็นกระบวนการพัฒนาดนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาดนต้องเริ่มจากการจัดปัจจัยภายนอกที่เหมาะสม คือการคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร จากนั้นจึงเปิดรับศีลธรรม เกิดศรัทธาและโยนิโสมนสิการ แล้วนำไปสู่การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ อินทรีย์สังวร และสุจริต 3 ในชีวิตจริง ก่อนจะพัฒนาเข้าสู่สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และวิชชาวิมุตติในระดับลึก

ผลการสังเคราะห์ CLEAR Model ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุรณ์ บุญศิริ ที่ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำที่ยั่งยืนต้องเกิดจากการพัฒนาภายใน หรือ Self-Leadership โดยเริ่มจากการพัฒนาระบบคิดและวินัยในตนเอง ภายใต้การเกื้อกูลของกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการ ประเด็นนี้สอดคล้องกับ CLEAR Model ในส่วน C = Cultivate Kalyāṇamitta และ E = Establish Faith and Wise Attention เพราะแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาดนที่มั่นคงต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายนอก คือกัลยาณมิตร และปัจจัยภายใน คือการคิดโดยแยบคาย เมื่อสองส่วนนี้ทำงานร่วมกัน ย่อมนำไปสู่การรับพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาได้อย่างเป็นระบบ (สมบุรณ์ บุญศิริ, 2567)

โดยประเด็นสำคัญของ CLEAR Model คือการแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาดนตามวิชาสูตรไม่ใช่การเริ่มต้นที่การปฏิบัติภาวนาในระดับลึกทันที แต่ต้องเริ่มจากการสร้างเหตุปัจจัยพื้นฐานให้ถูกต้องก่อน หากบุคคลยังอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เกื้อกูล ยังรับข้อมูลที่ไม่เป็นศีลธรรม ยังขาดศรัทธาและโยนิโสมนสิการ การปฏิบัติในระดับสติปัฏฐานและโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้นได้ยาก ในทางกลับกัน หากมีการจัดเหตุปัจจัยตามลำดับสายเจริญของวิชาสูตร การพัฒนาดนย่อมเป็นไปอย่างมั่นคงและมีทิศทาง

ในเชิงการนำไปใช้ CLEAR Model ช่วยทำให้โครงสร้างของวิชาสูตรเข้าใจง่ายขึ้น โดยจัดลำดับการพัฒนาดนเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ การคบกัลยาณมิตร การฟังศีลธรรม การตั้งศรัทธาและโยนิโสมนสิการ การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ อินทรีย์สังวร และสุจริต 3 และการรู้แจ้งผ่านสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิชชาวิมุตติ โมเดลนี้มีคุณค่าในฐานะเครื่องมือสังเคราะห์ที่ช่วยอธิบายพระสูตรให้เห็นเป็นกระบวนการพัฒนาดนที่ชัดเจนและประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจ

ว่า CLEAR Model เป็นข้อสังเคราะห์ของผู้วิจัยเพื่ออธิบายพระสูตร มิใช่ถ้อยคำจำแนกที่ปรากฏโดยตรงในพระสูตร

เมื่ออภิปรายในเชิงบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ จะเห็นว่า CLEAR Model มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาตนที่เน้นการเรียนรู้ การปรับทัศนคติ การกำกับตนเอง และการปรับพฤติกรรม แต่มีความลึกซึ้งกว่าในแง่ที่ได้หยุดเพียงการเพิ่มประสิทธิภาพของตนเอง หากมุ่งไปสู่การลดอวิชชาและสร้างเหตุปัจจัยแห่งวิชาและวิมุตติ การพัฒนาตนตามโมเดลนี้จึงเป็นการพัฒนาทั้งคุณภาพชีวิต จิตใจ และปัญญาไปพร้อมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระปลัดระพิน พุทฺธสโร เรื่องรูปแบบการเสริมสร้างพลังสุขภาพจิตตามแนววิชาสูตรเพื่อป้องกันโรคซึมเศร้าสำหรับประชาชนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งนำลำดับอาหารของวิชาในวิชาสูตรมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร การรับฟังธรรม และการปรับระบบคิดเพื่อลดปัจจัยที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทางใจ งานวิจัยดังกล่าวช่วยสนับสนุนว่า วิชาสูตรมิได้มีคุณค่าเฉพาะในเชิงคัมภีร์ แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้กับปัญหาชีวิตและสภาวะจิตใจของมนุษย์ร่วมสมัยได้ (พระปลัดระพิน พุทฺธสโร, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “การบูรณาการรูปแบบการพัฒนาตนตามแนวพระไตรปิฎกด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ปรากฏในวิชาสูตร” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ว่า การพัฒนาตนตามแนววิชาสูตรคือกระบวนการเปลี่ยนระบบอาหารของจิตจากอาหารของอวิชชาไปสู่อาหารของวิชาและวิมุตติ โดยนำเสนอเป็น CLEAR Model ดังนี้

CLEAR Model หรือโมเดลกระบวนการพัฒนาตนจากอวิชชาสู่วิชาและวิมุตติ

C = Cultivate Kalyāṇamitta การคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร คือ การจัดสภาพแวดล้อมและบุคคลแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการเรียนรู้ธรรม เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตน เพราะกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอกที่นำไปสู่การฟังสัทธรรมและสมาธิภาวนา

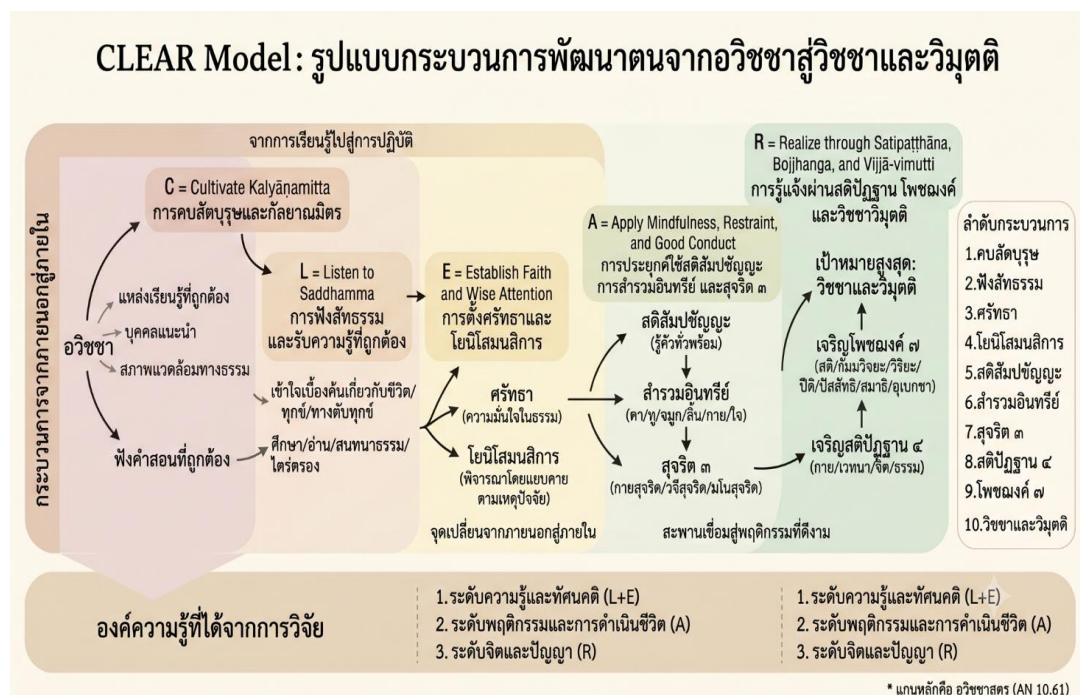
L = Listen to Saddhamma การฟังสัทธรรมและรับความรู้ที่ถูกต้อง คือ การเปิดรับคำสอนที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อการลดอวิชชา การฟังสัทธรรมในที่นี้มิใช่เพียงการรับข้อมูล แต่เป็นการรับธรรมที่นำไปสู่ความเข้าใจในเหตุปัจจัยของชีวิต

E = Establish Faith and Wise Attention การตั้งศรัทธาและโยนิโสมนสิการ คือ การทำให้ความรู้ที่ได้รับกลายเป็นแรงจูงใจและปัญญา ศรัทธาทำให้เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติ ส่วนโยนิโสมนสิการทำให้บุคคลพิจารณาสิ่งต่างๆ โดยแยกกาย เห็นเหตุ เห็นผล และไม่ตกอยู่ในอโยนิโสมนสิการ

A = Apply Mindfulness, Restraint, and Good Conduct การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ การสำรวมอินทรีย์ และสุจริต 3 คือ การนำธรรมลงสู่ชีวิตจริงผ่านการรู้ตัว การระวัง

การรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และการประพาสสุจริตทางกาย วาจา และใจ ขั้นนี้ทำให้การพัฒนาตนไม่หยุดอยู่เพียงความคิด แต่แสดงออกในพฤติกรรมจริง

R = Realize through Satipaṭṭhāna, Bojjhaṅga, and Vijjā-vimutti การรู้แจ้งผ่านสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิชชาวิมุตติ คือ การอบรมจิตและปัญญาในระดับลึก สติปัฏฐานทำให้รู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม โพชฌงค์ทำให้จิตเจริญสู่องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ และวิชชาวิมุตติเป็นผลแห่งการรู้แจ้งและหลุดพ้นจากอวิชชา

แผนภาพที่ 1 รูปแบบกระบวนการพัฒนาตนจากอวิชชาสู่วิชชาและวิมุตติ

โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาตนตามแนวอวิชชาสูตรเป็นการพัฒนา 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับความรู้และทัศนคติ คือการคบสัตบุรุษ ฟังสัทธรรม เกิดศรัทธา และใช้โยนิโสมนสิการ 2) ระดับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิต คือการมีสติสัมปชัญญะ สำรวมอินทรีย์ และประพาสสุจริต 3) ระดับจิตและปัญญา คือการเจริญสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และวิชชาวิมุตติ ดังนั้น การพัฒนาตนตามแนวอวิชชาสูตรจึงมิใช่เพียงการเพิ่มพูนความสามารถหรือความสำเร็จภายนอก แต่เป็นการพัฒนาเหตุปัจจัยภายในและภายนอกให้เกื้อกูลต่ออวิชชาและวิมุตติ

บทสรุป

อวิชชาสูตรเป็นพระสูตรที่มีคุณูปการสำคัญต่อการทำความเข้าใจการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนา เพราะเสนอให้เห็นว่าอวิชชาและวิชชาวิมุตติต่างมีเหตุปัจจัยหล่อเลี้ยงอย่างเป็นลำดับ สายสัมพันธ์เริ่มจากการไม่คบสัตบุรุษและไม่ฟังสัทธรรม แล้วพัฒนาไปสู่ความไม่มีศรัทธา อโยนิ

โสมนสิการ ความไม่มีสติสัมปชัญญะ การไม่สำรวมอินทรีย์ หุจรีต 3 นิรวณ 5 และอวิชา ส่วนสาย เจริญเริ่มจากการคบสัตบุรุษและการฟังสัทธรรม แล้วพัฒนาไปสู่ศรัทธา โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ อินทรีย์สังวร สุจรีต 3 สติปัฏฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และวิชาวิมุตติ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาตนในพระไตรปิฎกเป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมกาย ศีล จิต และปัญญา โดยมี ไตรสิกขา ภาวนา 4 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 เป็นหลักธรรมสำคัญ อวิชาสูตรสามารถนำมา สังเคราะห์เป็น CLEAR Model ซึ่งอธิบายกระบวนการพัฒนาตนจากอวิชาสู่วิชาและวิมุตติอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การคบสัตบุรุษและกัลยาณมิตร การฟังสัทธรรม การตั้งศรัทธาและโยนิโสมนสิการ การประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะ อินทรีย์สังวร และสุจรีต 3 และการรู้แจ้งผ่านสติปัฏฐาน โพชฌงค์ และ วิชาวิมุตติ ดังนั้น การพัฒนาตนตามแนวอวิชาสูตรจึงมิใช่เพียงการปรับปรุงตนเองเพื่อความสำเร็จ ภายนอก แต่เป็นกระบวนการจัดเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายในให้เกื้อกูลต่อการเรียนรู้ การปฏิบัติ และการเจริญปัญญา โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนทิศทางชีวิตจากสายเสื่อมของอวิชาไปสู่สายเจริญ ของวิชาและวิมุตติ องค์ความรู้สำคัญจากการวิจัย คือ การสังเคราะห์ลำดับเหตุปัจจัยในอวิชาสูตร ให้เป็นรูปแบบการพัฒนาตนที่เริ่มจากการคบสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม ศรัทธา โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ การสำรวมอินทรีย์ สุจรีต 3 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 อันนำไปสู่สัมมาทิฐิ วิชา และวิมุตติ รูปแบบดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนของพุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาควรนำเนื้อหาอวิชาสูตร และ CLEAR Model ไปบรรจุในรายวิชาพระไตรปิฎกศึกษา พุทธจิตวิทยา การพัฒนาตน หรือ การศึกษาพระสูตรเชิงประยุกต์ เพื่อให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาตนอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ บุคคลทั่วไปควรเริ่มพัฒนาตนจากการสำรวจอาหารของจิตในชีวิตประจำวัน เช่น บุคคลที่คบ สื่อที่เสพ คำสอนที่รับฟัง และวิธีคิดที่ใช้พิจารณาเรื่องต่างๆ จากนั้น ควรฝึกฟังสัทธรรมอย่างสม่ำเสมอ นำมาพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ฝึกสติสัมปชัญญะและอินทรีย์สังวรในชีวิตประจำวัน และใช้สุจรีต 3 เป็นเกณฑ์ประเมินพฤติกรรมตนเอง

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงภาคสนามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ CLEAR Model กับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น นักเรียน นิสิต นักศึกษา บุคลากรองค์กร หรือผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อประเมินผลของโมเดลต่อการพัฒนาความคิด พฤติกรรม สติ และปัญญาในชีวิตจริง นอกจากนี้ ควรศึกษาเปรียบเทียบอวิชาสูตรกับพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงการพัฒนาปัญญาและการดับอวิชา เพื่อขยายองค์ความรู้ด้านการพัฒนาตนตามแนวพระไตรปิฎกให้ลุ่มลึกยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- นวลนภา ยุคันตพรพงษ์. (2566). วิเคราะห์การลดอุปกิเลสในวัตรูปมสูตร. *ดุขฎฐินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ. (2557). รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธจิตวิทยา. *ดุขฎฐินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการยุทธนา ฐิตธมฺโม (สมวงษา). (2564). ศึกษาหลักธรรมสำคัญในอริยาสูตรที่มีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา. *สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดระพิน พุทฺธสโร. (2563). รูปแบบการเสริมสร้างพลังสุขภาพจิตตามแนวอริยาสูตรเพื่อป้องกันโรคซึมเศร้าสำหรับประชาชนในกรุงเทพมหานคร. *รายงานการวิจัย*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. (2551). ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยอุปสรรคในแนวปรมัตถสัจจะ. *ดุขฎฐินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมบุญ บุญศิริ. (2567). การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระไตรปิฎก. *ดุขฎฐินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมิต อาชวกุล. (2543). *การพัฒนาตน*. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.

